

M. Asaduddin

Pogovor z Lawrenceom Venutijem

Lawrence Venuti, profesor angleščine na Univerzi Temple v Philadelphii, je eden najznamenitejših strokovnjakov za prevodoslovje. Njegova knjiga *Nevidnost prevajalca: Zgodovina prevajanja* (*The Translator's Invisibility: A History of Translation*, 1995) je doživela priznanje v mednarodnem merilu in je na spisku najpomembnejših del za študente in znanstvenike s tega področja. Njegovi najnovejši knjigi *Prevajalski škandali: Ugovor etiki različnosti* (*The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*, 1998) in *Prevodoslovno berilo* (*The Translation Studies Reader*, 2000) sta spodbudili razprave v znanstvenih krogih. Venuti je ploden prevajalec iz italijanščine v angleščino in pri svojem delu poskuša loviti ravnotežje med teorijo in prakso. M. Asaduddin ga je prestregel v Britanskem centru za književno prevajanje na Univerzi East Anglia, kjer je Venuti predaval in vodil seminarje v prvem tednu maja 2001.

ASADUDDIN: Začniva z najbolj smiselnim vprašanjem. Kakšna je danes po vašem mnenju vloga prevajanja?

VENUTI: Vedno so prevajali predvsem zato, da bi se lažje sporazumevali. Vendar je prevod vedno prinesel več kot le sporazumevanje, ker ni le jezikovna, temveč tudi kulturna dejavnost. Prevajanje ima velikanski vpliv na predstavitev tujih kultur, hkrati pa oblikuje dojemanje njihovih prejemnikov. Zato ima lahko tudi velik vpliv na družbo. Uporabljali so ga v kulturi, gospodarstvu in politiki. Pripomoglo je h kolonizaciji. Uporabljali so ga pri pravnih, verskih in vzgojnih projektih. Dandanes je vloga prevajanja morda predvsem tržna. Z njegovo pomočjo razvijajo tuje delavce in trge – zato prevajajo pogodbe, navodila za uporabo izdelkov, programsko opremo, reklame, filme in romane. Morda je najpomembnejše spoznanje, da noben prevod ni nikoli nastal, ne da bi povzročil škodo: prevajanje

je v bistvu ponovno pisanje tujejezičnega besedila v skladu z razumevanjem in interesi sprejemne kulture. Vsako prevajalsko dejanje je torej prisvajanje nečesa tujega, prilaščanje. Žarišče mojega dela je preučevanje metod, s katerimi prevajalec uveljavi in prevzame odgovornost za tako prilaščanje.

ASADUDDIN: Obžalujete trenutno obrobno prevešloslovnih študij. Manjka jim status samostojne akademske stroke in v glavnem dopolnjujejo druge discipline – jezikoslovje, primerjalno književnost in druge. Je to za vas ovira?

VENUTI: Akademska obrobno prevajalstva je treba ločiti od vprašanja, ali bi morali, na primer, imeti oddelke ali fakultete za prevajanje. V akademskem pogledu je prevajanje odrinjeno na obrobje, ker nanj gledajo kot na priložnostno delo, nekaj, kar ni primerljivo z izvirnim pisanjem in si zato ne zasluži preučevanja in nagrajevanja. Tako tolmačenje je vprašljivo, zlasti v deželah, ki so zaradi neenakopravnosti med jeziki močno odvisne od prevajanja. Pri tem mislim predvsem na Združene države Amerike, kjer je tudi poučevanje tujih jezikov postranskega pomena. Kljub razpravam o tako imenovani mnogo-kulturnosti v ZDA prevajanja ne učijo in ne preučujejo veliko niti na področjih, ki se brez njega ne bi ohranila, na primer primerjalna književnost.

Na vprašanje o institucionalni samostojnosti je težje odgovoriti, ker ne more biti nobenega dvoma, da v prevajalskih oddelkih in na fakultetah za prevajanje v državah, kot so Španija in Italija, Turčija in Kitajska, uspešno izobražujejo prevajalce in znanstvenike. Vseeno nisem prepričan, ali bi popolna *institucionalna* samostojnost prevajanju vsestransko koristila. Uspešen prevod zahteva tako raznoliko znanje, da bi ga omejevanje na eno samo disciplino lahko odrezalo od življenjsko pomembnih virov v drugih disciplinah. Od šestdesetih do osemdesetih let preteklega stoletja, na primer, je v raziskovanju in izobraževanju na področju prevajanja prevladovalo jezikoslovje; v številnih državah in specializiranih študijskih programih je še vedno tako. Kljub temu je poudarjanje jezikovne analize prineslo toga pravila (pogosto so sklepali, da bi moralo prevedeno besedilo odražati vse koristi analize), pri tem pa je izločilo kulturna in politična vprašanja, ki jih je postavljajl prevod. Od osemdesetih let preteklega stoletja, ko so se razmahnile prevodoslovne študije, se s temi vprašanji vedno pogosteje ukvarjajo. Idealno bi bilo, če bi prevajalske raziskave in izobraževanje spojile določene jezikoslovne smeri z zgodovino kulture in sociologijo.

ASADUDDIN: Jezikoslovje prevajalcem seveda priskrbi izkustvene podatke.

VENUTI: Res je, vendar podatke prispevajo tudi druge discipline in metodologije, in ti podatki so lahko pri reševanju prevajalskih problemov veliko odločilnejši. Najbolj bi nas moralo skrbeti zaradi obsega, v katerem določena metodologija vključuje ali izključuje posamezne vrste podatkov. Jezikoslovno usmerjenim preučevalcem prevajanja je največkrat ljubše oblikovanje teoretičnih načel in

analitičnih orodij, namesto raziskovanja družbe in zgodovine. In jezikoslovje, ki je prevladovalo v prevodnih študijah, čeprav je zelo raznoliko in vsebuje ne le sistemsko jezikoslovje, temveč tudi določene pragmatične oblike, v glavnem nima nobene zveze s francosko diskurzno analizo ali evropsko filozofijo. Moje delo sloni na različnih filozofskih in političnih diskurzih – predvsem na marksizmu, feminizmu, psihoanalizi, poststrukturalizmu – in oblikah teoretičnega razmišljanja, raziskovanja zgodovine in besediloslovja, katerih razvoj so spodbudila.

ASADUDDIN: Ali lahko s teorijo *skoposa*, katere začetnik je Hans Vermeer, ustrezno pojasnimo cilje prevajanja?

VENUTI: Teorija *skoposa* je usmerjena k določenemu cilju, zanimajo jo naročniki in uporabniki prevoda. Vendar prevajanje ni le poklicna dejavnost, temveč družbeno vplivno predstavitevno dejanje, vsaka predstavitev pa vsebuje tudi vprašanje etične odgovornosti. Vermeerjevo tolmačenje etike je omejeno na koristnost za poslovno rabo in je tržno usmerjeno. Prevajanje ima tako usoden položaj v svetovnem dogajanju, da bi prevajalci morali v sebi razviti družbeno angažirano etiko, ki se ne ustavi pri tem, da zadovolji naročnika. Vedeti bi morali, čigavim interesom služijo v določenih družbenih razmerah, kakšno vlogo ima njihovo delo v svetovnem gospodarstvu, kakšen vpliv bi lahko imeli na okolje.

ASADUDDIN: Ali ni krivično sklepati, da ima skromen prevajalec vpliv na tako pomembna vprašanja?

VENUTI: Krivično do koga? Do prevajalca, prevajalčevega naročnika, uporabnikov prevoda? Navsezadnje gre za vprašanje izbire in natančne ocene, ki je podlaga za izbiro. Vemo, na primer, da pravniki niso le poklicni uporabniki zakonov, temveč s pomočjo predavanj o pravni vedi dosežejo tudi filozofsko in zgodovinsko razumevanje prava. In da jih vežejo poklicna etična pravila. Zdravniki upoštevajo pravila zdravniške etike, ki so nenehno pod drobnogledom, ker novi zdravniški postopki in tehnologije vplivajo na naravo in posledice njihovega dela. Zakaj torej ne bi mogli tudi prevajalci gledati na svoje delo z etičnega stališča, v sebi razviti kritično zavest o njegovem družbenem vplivu? Naročnik prevoda si seveda morda ne želi takega pristopa. Toda, ali ne bi morali imeti zavest vsaj prevajalci, če je že njihovi delodajalci nimajo?

ASADUDDIN: Prevajanje je za vas zelo zapleten postopek, in ne le tržno pogojena dejavnost ali dejavnost, ki jo lahko ocenjujemo v skladu s preprostim sindromom zvestobe ali izdajstva, ki ga je George Steiner opisal v svoji knjigi *Po Babilonu (After Babel)*.

VENUTI: Steiner se je vendarle zavedal, da vzorec zvestobe ali izdajstva ne drži več. Zato se je začel ukvarjati s hermenevitičnim postopkom prevajanja.

Čutil je, da prevajanje ne bi smelo le nekaj – pomen, obliko – vzeti tujejezičnemu besedilu, temveč bi mu moralo tudi nekaj vrniti. Književni prevod bi moral biti tako avtorski, da izvirnemu besedilu ne bi dal le novega življenja, temveč bi samostojno zaživel.

ASADUDDIN: V tem pogledu torej zagovarja samostojnost prevedenega besedila?

VENUTI: Da, vendar je ta samostojnost relativna, sekundarna, nikdar tako absolutna kot samostojnost izvirnega besedila, ki ga prevajamo. Gre za to, da se Steiner pri razpravi o Hölderlinovem prevodu Sofokleja ali Jowettovi različici Platona ne omeji na vprašanje točnosti ali skladnosti s tujejezičnim besedilom, temveč razpravlja tudi o jeziku prevoda in je pozoren na prevajalčevo izbiro jezika pri pisanju. Moji očitki Steinerju se navezujejo na mistično jedro njegovega razmišljanja o prevajanju, na individualistično pojmovanje jezika, ki je neizogibno osebno, značilno romantično v izrazu. Steiner je nagnjen k tradicionalnemu humanizmu in se opira na bistvo človekove narave. Moje delo je materialistično, ker sklepam, da so kulturne in zgodovinske razlike vedno pogoj za človekovo dejanje, da delujejo kolektivno in aktivno vplivajo na družbene spremembe.

ASADUDDIN: Sodite med tiste znanstvenike, ki povezujejo prevajalsko teorijo in prakso. Kako ohranjate ravnotežje?

VENUTI: Prevajanje me je sprva pritegnilo zato, ker je povezano s pisanjem, to pa me je od nekdaj zanimalo. Postopoma sem spoznal, da bi lahko več naredil kot prevajalec kot pa kot pisec izvirnih besedil: moje pisanje bi lahko vplivalo na kulturo, v angleščino bi lahko vpeljalo različnost tujejezičnega pisanja.

Moje delo je vedno slonelo na teoriji, čeprav nezavedno, kot zbirka domnev, nekritično povzetih po učiteljih. Za teorijo sem govoril, da je leposlovna, impresionistična, da se osredotoča na tekoče podajanje s književnimi učinki, primerljivimi s tistimi v izvirnem besedilu. Moj mentor je bil tudi William Weaver, ki prevaja iz italijanščine v angleščino. Priljubljenost Itala Calvina v angleščini je zasluga Weaverjevih čudovitih prevodov njegovih del. Weaver ni književni teoretik ali kritik, ima pa izostren občutek za književnost.

Prevedel sem več knjig iz italijanščine, preden sem o svojem delu začel razmišljati izrazito teoretično. In do tega je prišlo, ko sem se lotil obsežnejšega prebiranja književne in kulturne teorije, filozofskega in političnega diskurza, ki so podlaga za moje delo. To je močno vplivalo na moje prevajanje, ki ni postalo le bolj samokritično in natančno, temveč tudi bolj eksperimentalno in avtorsko. Svoj slogovni prevajalski repertoar, raznolikost jezikovnih zvrsti in ravni sem razširil v skladu z jezikovno raznolikostjo v tujejezičnem besedilu, pa tudi v skladu s književnim učinkom, ki sem ga želel doseči v angleščini. Danes se lotevam projektov, ki širijo moje prevajalske zmožnosti in me pri

raziskovanju vodijo na nova področja razmišljanja. Navadno ne delam po naročilu založnikov, ki bi morda želeli preprečiti moje eksperimentiranje. Imel sem srečo, da sem sodeloval z založniki, ki so ga spodbujali.

ASADUDDIN: Torej vaša teorija izvira iz vaše prevajalske prakse?

VENUTI: Raje bi rekel, da vplivata druga na drugo. Teorija nikakor ne more predvideti, kakšni problemi se bodo pri prevajanju pokazali. Pri tem je vse polno naključnih odkritij, kot sčasoma spozna vsak prevajalec. Teorija poskrbi za zbirko načelnih parametrov, s katerimi lahko probleme opišemo in razrešimo.

Vendar v povezovanju prevajalske prakse s teoretičnimi načeli ne smemo videti posledice elitističnega prevajanja ali prevajanja, ki neizogibno omeji ciljno občinstvo. Pišem za poklicne bralce, akademike, za bralce elitne književnosti "za izobražence", pa tudi za bralce, ki nimajo teoretične ali študijske podlage, ki berejo za zabavo in na svoje branje gledajo bolj poljudno. Podatki, dostopni pri prodajalcih knjig na medmrežju, kot je amazon.com, dokazujejo, da moje eksperimentalne prevode kupujejo bralci, ki imajo radi tudi Johna Grishama in Stephena Kinga – čeprav noben od mojih prevodov še ni bil uspešnica. Sklepam, da je zame ravno zaradi raznolikega bralstva pomembno, da k svojim prevodom pišem uvode in v njih ne razpravljam le o tujejezičnih besedilih in njihovih kulturnih okoljih, temveč opozarjam na prevajalsko dejavnost. To niso znanstveni uvodi, čeprav je njihova podlaga raziskovanje in temeljijo na mojih teoretičnih domnevah. Njihov namen je priskrbeti književni in kulturni kontekst, ki se v prevodu vedno izgubi, da bi nadomestili ločenost tujejezičnega besedila od izročil, sredi katerih je nastalo. Poleg tega je prevajalčevo delo zaradi njih opazno, ker ponudijo priložnost za opisovanje diskurzivnih strategij, uporabljenih pri prevajanju.

ASADUDDIN: *Nevidnost prevajalca* (*The Translator's Invisibility*) kritično obravnava prevladujočo anglo-ameriško tradicijo tekočega, berljivega prevoda, v katerem prevod daje vtis, da gre za izvirnik, tako da je prevajalec neopazen. Pri prevajanju se zdaj kar naprej govori o *podomačevanju* in *potujevanju*. In vaša knjiga je spodbudila veliko razprav in kritik.

VENUTI: Pri razmišljanju o prevajanju, pri katerem je pomembno le, da je prevod "tekoč" in "podomačen", so ogrožene jezikovne in kulturne razlike v tujejezičnem besedilu. Ne zaupam prevodom, ki take razlike zamaskirajo ali preprosto izbrišejo. Skeptičen sem predvsem iz etičnih razlogov – ker verjamem, da je treba spoštovati tuje kulture –, pa tudi iz političnih – zaradi nasprotovanja nesomernostim, ki oblikujejo geopolitično ekonomijo kulturne izmenjave, opazno predvsem v svetovni nadvladi angleščine. Moje razmišljanje izvira iz lastnega prevajalskega položaja, iz kritičnega razmišljanja o svetovni nadvladi ZDA. Vendar ta nadvlada vpliva na delo prevajalcev po vsem svetu.

Pogosto jim naročijo, naj prevajajo angleščino, ki je danes največkrat prevajani jezik, zahtevajo pa tudi tekoč prevod, uporabo besedilne strategije, ki bi poudarila njihovo neopaznost in kulturno obrobnost, in to lahko povzroči spopad z nesimetrično izmenjavo med kulturama.

Razprave in kritike, ki jih je podžgala moja knjiga, so mi bile pravzaprav v zadoščenje, ker so pokazale, da je vnovič pritegnila pozornost k prevajalcem in njihovem delu. Ravno to je bil moj cilj. Bralčeva osebna institucionalna in kulturna umeščenost – kot vedno – določata njegov odziv na knjigo, in ker je bralstvo tako raznoliko, so različne tudi teoretične domneve in praktične izkušnje posameznih bralcev, ki so me spodbudile k temu, da sem knjigo napisal. Neizogibno je prihajalo do nesporazumov, na primer takrat, ko kritiki na kategoriji podomačevanja in potujevanja gledajo kot na nekaj diametralno nasprotnega, polnega bistvenih poudarkov, povezanih z dvojnostjo. Moja knjiga jasno kaže, da si ti dve kategoriji ne nasprotujeta, ne izključujeta druga druge, ker gre pri njiju za premik pomena: Trdim, da vsak prevod kaže določeno podomačenje tujejezičnega besedila, potujitveni prevodi, katerih namen je opozoriti na tujost besedila, pa morajo to izpeljati tako, kot je to v navadi v ciljni kulturi, in pogosto s poudarkom na domačih kulturnih in političnih vprašanjih. Torej ni nobene nujne povezave med tekočim prevodom in podomačevanjem. Tekoč prevod je lahko potujitven, kot sem dokazal s prevodi latinsko-ameriških romanov v angleščino: metoda tekočega prevajanja je tem eksperimentalnim pripovedim omogočila, da so vplivale na spremembo kanona za tuje romanopisje v angleščini, kjer je vedno prevladoval realizem. Upoštevanje izrazov, kot sta podomačevanje in potujevanje, od znanstvenika zahteva vzpostavitev podrobnega zgodovinskega konteksta, na podlagi katerega je mogoče razčleniti prevod; izraza sta relativna, pogojena z določenim zgodovinskim trenutkom, v katerem je prevod nastal in krožil.

ASADUDDIN: V svojih predavanjih ste omenili, da so nekatere književnosti gostoljubnejše do prevodov kot druge. Vzemiva za primer književnosti, kot sta hindujska in bengalska. Medtem ko je hindujska književnost zelo gostoljubna do prevodov iz bengalske književnosti, je ta v tem pogledu izjemno odklonilna, čeprav se lahko pohvali s skoraj največjim številom bralcev v Indiji.

VENUTI: Konkurenco med jeziki v večjezičnih deželah srečamo tam, kjer spodbujajo nacionalizem med govorce jezika večinskega naroda, da bi ohranili jezikovno prevlado v korist ene književnosti na škodo drugih. Tisto, kar se dogaja v Indiji, bi kaj lahko pripisali določeni vrsti zgodovinsko določenega šovinizma – pokrajinskega ali jezikovnega. Poskusi, da bi spodbujali jezikovno čistost, so lahko motiv za zavračanje prevajanja, kajti prevodi vedno posredujejo jezikovne in kulturne razlike, lahko pa je krivo spodbujanje književne ustvarjalnosti v enem od nacionalnih jezikov.

ASADUDDIN: Na ovitku *Prevajalskih škandalov* (*The Scandals of Translation*) je zapisano, da knjiga "raziskuje prizadevanje za odnose med prevajanjem in ustanovami, ki ga hkrati potrebujejo in potiskajo na obrobje". Bi hoteli povedati kaj več o teh odnosih?

VENUTI: Knjiga naj bi pokazala, da je bilo prevajanje negativno zaznamovano kot dejavnost pisanja, ko je vendar jasno, da je od njega odvisno toliko družbenih in kulturnih ustanov. Da bi raziskal ta protislovni položaj, sem preučil odnose med prevajanjem in vrsto ključnih kategorij in dejavnosti: avtorstvo, zakon o avtorskih pravicah, nastajanje kulturnih identitet, književno pedagogiko, akademski disciplini filozofije in prevodoslovnih študij, pojav globalizacije, tudi s kolonizatorskimi težnjami. Tako sem lahko pokazal, da je prevajanje na teh točkah slepa pega, da kaže na protislovja v njih ali opisuje dejavnosti, ki jih hkrati spodbujajo in preprečujejo.

Zakon o avtorskih pravicah, na primer, je bil sprva namenjen spodbujanju pisnega ustvarjanja s tem, da je avtorju dodelil nadzor nad besedilom. In v 18. in 19. stoletju je spodbujal prevode, ker so bili pojmovani kot razmeroma samostojna dela, ki niso kršila avtorske pravice pisca tujejezičnega besedila. Dandanes pa zakon o avtorskih pravicah prevod definira neugodno, ker tujejezičnemu avtorju daje popoln nadzor nad prevodom in torej onemogoči vsako prevajalčevo iniciativo, da bi razvil kak projekt, ne da bi prej dobil naročilo od založnika, ki je odkupil pravice za prevod od tujejezičnega avtorja. Zakon o avtorskih pravicah obenem prevajalcu dovoljuje, da registrira avtorstvo prevoda pod svojim imenom in tako priznava dejstvo, da tudi prevod lahko velja za avtorsko delo. Želel sem uporabiti protislovni pravni položaj prevoda, da bi natančno razčlenil, kakšne vrste sekundarno ali drugorazredno avtorstvo ima prevod.

ASADUDDIN: V zadnjem času se večkrat sklicujete na teorijo "ostanka" Jeana-Jacquesa Lecercle. Lahko pojasnite, kolikšno težo ima ta pojem za vaše razmišljanje?

VENUTI: Ne želim, da bi bilo moje delo le polemično in bi tako usmerjalo pozornost k prevajalčevemu položaju in prevodni dejavnosti, temveč želim tudi oblikovati teoretične zamisli in diskurzivne strategije za preučevanje prevajanja in prevajalske prakse. V tem pogledu je pojem "ostanka" bistven. Osrednja tema prevodoslovnih študij je preučevanje, kaj loči prevod od tujejezičnega besedila in besedil, ki so bila prvotno napisana v jeziku prevoda. Prevod so dolgo definirali negativno, češ da zabriše značilnosti tujejezičnega besedila, zato vemo veliko manj o tem, kaj besedilo s prevodom pridobi. Pojem "ostanka" sem prilagodil (z Lecerclovim dovoljenjem), da bi raziskal jezikovne in kulturne koristi, ki se vedno pokažejo v prevodu. Leta 1958 sta kanadska jezikoslovca Jean-Paul Vinay in Jean Darbelnet opravila pionirsko delo na

tem področju, ko sta s pomočjo primerjalne stilistike preučila postopke jezikovnega prenosa med francoščino in angleščino. "Ostane" seže veliko dlje, ker razkrije, kako določene leksikalne in sintaktične odločitve v prevodu, tudi kadar prevajalec ohrani semantično enakovrednost, vseeno presežejo posredovanje tujejezičnega besedila in pripeljejo do učinkov, ki se obnesejo le v kulturi, za katero je prevod napisan. "Ostane" je koristno analitično orodje, s pomočjo katerega se prevajalci zavedo prikrite moči spreminjanja v svojem pisanju.

ASADUDDIN: *Prevodoslovno berilo (The Translation Studies Reader)* je koristno, ker ponuja kontekst, v katerem lahko razmišljamo o teorijah 20. stoletja. Bi hoteli poudariti avtorje, ki so postavili mejnike na tem področju?

VENUTI: Lahko opozorim na tri "mejnike", ki niso imeli le vsestranskega vpliva, temveč so bili prelomni tudi za moje delo. Prvi je Friedrich Schleiermacher, pomemben lik v nemški prevodni tradiciji od Goetheja do Walterja Benjamina; njegovo predavanje o različnih metodah prevajanja iz leta 1813 je postavilo teorijo o pojmu potujevanja. Ta tradicija je še zlasti pomembna, ker je alternativa anglo-ameriški in francoski tradiciji, ki že dolgo zagovarjata asimilacijo, podomačevanje. Nemška tradicija je filozofska, razmišljajoča; v njej jezik ni preprosto način za prikazovanje stvarnosti, temveč za njeno oblikovanje. To načelo daje prevodom posebno samostojnost – niso le okna v tujejezično besedilo, temveč deloma tudi interpretacije – in nam tako daje možnost, da jih opisujemo in ocenjujemo pod njihovimi pogoji. Pri takem razmišljanju bi rad poudaril tudi odločilno delo Henrija Meschonnicca in Antoina Bermana, ki sta bila sicer Francoza, vendar sta se veliko naučila od nemške tradicije. Berman je oživil Schleiermacherja, da je teoretiziral o etiki in politiki prevajanja.

Drugi mejnik je delo Ezre Pounda, ameriškega pesnika iz prve polovice 20. stoletja. Čeprav Pound ni bil filozof, so njegovi prevodi nastajali na podlagi natančno premišljenih pojmov o jeziku in književnosti. Pound nazorno prikazuje pomen širjenja prevajalčevega stilističnega repertoarja, velikega razpona možnosti, ki jih ponuja jezik za ustvarjanje značilnih učinkov v tujejezičnem besedilu. Te možnosti so se pogosto odmikale od tedanjega standardnega angleškega govora, zato je Pound dejansko potujeval svoje prevode, da so dajali občutek jezikovne in kulturne različnosti, celo zgodovinske oddaljenosti.

Tretji mejnik je polisistemska teorija, ki sta jo za prevodne študije v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja razvila Itamar Evan-Zohar in Gideon Toury. Teorija izhaja iz ruskega formalizma in se osredotoča na položaj prevedenega besedila v literarnem "sistemu" "ciljne" ali sprejemne kulture. S premikom poudarka od odnosa med tujejezičnim in prevedenim besedilom polisistemska teorija definira prevod kot predmet preučevanja in poskuša določiti kulturne "norme", ki so vplivale na njegov nastanek. Prevajalec lahko le s spreminjanjem teh "norm", bodisi tradicionalnih bodisi sodobnih ali obojih, doseže potujitev prevoda.

ASADUDDIN: Vaš prispevek v berilu *Prevod, skupnost, utopija* (*Translation, Community, Utopia*) je na zavihku knjige ocenjen kot prispevek k novim usmeritvam v prevodoslovnih študijah. Kakšne so te usmeritve?

VENUTI: V tem eseju sem se želel vrniti k načelom, ki so bila pomembna za moje zgodnejše delo, zlasti k poststrukturalističnemu razmišljanju o jeziku, ki ima za vprašljivo njegovo vlogo v sporazumevanju in predstavljanju s poudarjanjem neugodnega množenja pomenov, kodov in ideologij pri uporabi jezika. Misel, da jezik ne posreduje brez težav, je dejansko nujna, če želimo dokazovati, da prevod v tuje besedilo vnaša domače razumevanje in interese, in mu tako dati nekakšno avtonomijo in politično moč. Vendar je ta misel pokazala na protislovje v mojem delu: vztrajal sem, da je potujeni prevod nujen, če želimo pokazati spoštovanje do tujejezičnega besedila in kulture; če pa vsak prevod pomeni vnašanje domačega, kako naj se v njem vidi občutek skupnosti s tujo kulturo ali razumevanjem tujejezičnega besedila, kakršnega imajo bralci izvirnika? Ugotovil sem, da bi lahko odgovoril na to vprašanje le, če bi ponovno razmislil o svojih najosnovnejših sklepih o prevajanju in se vprašal, kako lahko opravi svojo posredovalno vlogo kljub – ali s pomočjo – neizogibnemu vnašanju domačega. Ta ponovni razmislek se spogleduje s prihodnostjo prevodoslovnih študij, ker ne gre za umik, temveč za poskus razmisleka o najnovejših raziskavah pod vplivom poststrukturalizma, kamor sodi delo na področju feminističnih, postkolonialnih in gejevskih teorij. Poleg tega omenjam, da je prihodnost v interdisciplinarnem pristopu k prevajanju, pri katerem besedilno analizo vodi razčiščevanje kulturnih in političnih vprašanj, namesto poudarjanja jezikoslovnih tem.

ASADUDDIN: Prevajanje je bilo vedno povezano s kolonialističnimi hotenji, na kar so nas med drugim opozorili Edward Said, Homi Bhabha, Gayatri Spivak in Tejaswini Niranjana. Kakšne bi morale biti strategije postkolonialnega prevajalca? Je nujno, da so uporniške?

VENUTI: Odvisno od tega, kaj prevajamo in v kateri jezik, v kakšnem položaju in v katerem zgodovinskem trenutku. Z drugimi besedami, vprašanja, ki si jih mora postaviti postkolonialni prevajalec glede svojega dela, so v bistvu enaka, kot si jih mora postaviti kateri koli prevajalec. Poleg tega pri zagovarjanju prevajanja, ki ohrani tujost tujejezičnega besedila, trdim, da bi moral biti prevajalec upornik: tistemu, kar je domače v sprejemni kulturi, bi moral kljubovati z uvajanjem strateških razlik. Predstavo o potujitvenem prevodu bi torej lahko povezali s širšim vprašanjem o vlogi intelektualca, kot jo je na primer opisal Said. Tako kot on tudi jaz vidim to vlogo kot nenehno spraševanje, namesto samozadovoljnega sprejemanja trenutnega stanja.

ASADUDDIN: Ali k temu spraševanju sodi tudi vprašanje spola, kot trdijo Sherry Simon in drugi feministični teoretiki in teoretičarke?

VENUTI: Prevajanje se da prilagajati številnim različnim ideološkim usmeritvam, rasi, razredu, narodnosti in nacionalnosti, biološkemu in tudi slovničnemu spolu. Ukvarjal sem se tudi s spolno identiteto prevajalca, kot jo razume Pound. Pri prevajanju dela Guida Cavalcantija, italijanskega pesnika iz 13. stoletja, je Pound zase ustvaril moško identiteto v nasprotju s svojim viktorijanskim tekmečem Dantejem Gabrielom Rossettijem in tako poskrbel za "robatost", ki jo je Rossetti po njegovem spregledal. Tu je primer dveh moških prevajalcev, ujetih v ojdipovsko tekmovanje pri opisovanju ženske v italijanskih besedilih. Feministi so medtem razvili strategije za spopad s patriarhalnimi ideologijami v prevodu. Najpomembnejša je misel, da se spolna identiteta tako kot vse vrste človekove identitete oblikuje v kulturi in zgodovini in ni biološko določena, torej se lahko v različnih kulturnih okoliščinah in zgodovinskih trenutkih spremeni. Prevajalec, ki ga motivirajo feministične ideologije, mora oceniti spolne identitete, veljavne v določenih okoliščinah in trenutkih, in potem oblikovati prevodne projekte in strategije, s katerimi se upre takemu določanju identitete tam, kjer učinkujejo omejujoče, izključujoče ali v nasprotju z emancipacijo.

ASADUDDIN: Kaj mislite o pojavu prevodov, ki nadomestijo izvirnik? Pomislite na dva primera iz Indije. Ahmad Ali je napisal roman *Delhijski somrak* (*Twilight in Delhi*, 1940) v napihnjeni viktorijanski angleščini. Ko je njegova žena roman prevedla v urdujski jezik, se je bralcem zdel veliko bolj naraven in tekoč kot izvirnik. Urdujski prevod je zanje nadomestil izvirnik. Ko je Gopal Gandhi leta 1997 prevedel *Primernega fanta* (*A Suitable Boy*) pisatelja Vikrama Setha v hindujsčino, je Harish Trivedi svojo oceno naslovil *Prevod kot ponovna oživitev* (*Translation as Recovery*), ker je hindujski prevod ponovno vnesel kulturne detajle, ki so bili v izvirniku prikriti. Vsaj za hindujskega bralca je ta prevod zavzel status izvirnika.

VENUTI: To je ena od ugank prevajanja. Prevod vedno nadomesti tujejezično besedilo – ali pravzaprav postane to besedilo – za bralce, ki nimajo dostopa do njega in ne znajo tujega jezika. Vaša primera pa kažeta v drugo smer, kajti velik odstotek bralcev prevodov pozna tako tuji jezik kot jezik prevoda. Še zlasti me preseneča dejstvo, da sta prevoda očitno presešla tujejezični besedili in delovala nanju, pokazala, kje "napihnjena viktorijanska angleščina" učinkuje tuje in kje so bili "hindujski detajli prikriti". Prevoda sta bila torej resnično izzivalna, ker sta razkrinkala omejitve besedil – vsaj za nekatere bralce – v angleškem jeziku, jeziku kolonizatorjev. Morda bi morali ta dva prevoda razumeti kot primera možnih strategij, ki jih lahko izbere postkolonialni prevajalec. Ali pa morda v postkolonialnih razmerah prevodi iz jezika kolonizatorjev v domači jezik vedno pripeljejo do izzivalnega premika besedila v jeziku kolonizatorja.

ASADUDDIN: Kako naj prevajamo jezikovne zvrsti? Poleg številnih dialektov in cele vrste pogovornih izrazov v Indiji nastaja književnost dalitov – predstavnikov

najnižje kaste, tako imenovanih nedotakljivih –, v kateri uporabljajo dialekte ali žargone. Naj bi pri prevajanju jezik v besedilu poenotili ali poskusili poiskati primerne jezikovne zvrsti v ameriški ali britanski angleščini? Nobena možnost ni videti zadovoljiva.

VENUTI: Dialekti prinašajo hude težave pri prevajanju, ker niso vsi enakovredni, ne le zato, ker sodijo v različne kategorije – nekateri so pokrajinsko, drugi družbeno, etnično ali raso pogojeni –, temveč tudi zato, ker zastopajo različne kulturne in družbene vrednote. Čeprav je pomembno, da bralcu damo nekaj občutka za jezikovne in kulturne razlike v tujejezičnem besedilu, je to, kako bo prevajalec v takih primerih opravil svojo nalogo, odvisno od njegovega znanja, iznajdljivosti in domišljije. Pri odločanju o strategijah je nujno pomisliti na spol in bralce.

Prevajalec si mora včasih, kadar se spopada z določenim dialektom, izmišljevati nove besede. Ob tem sem se spomnil na španskega prevajalca Juana Gabriela Lópeza Guixa. V španščino je prevedel najnovejši roman Toma Wolfa *Pravi moški* (*A Man in Full*). Besedilo je za prevajalca prava môra: v njem avtor uporabi široko paleto ameriških dialektov – severovzhodne, južne, afro-ameriške. Guix pri prevajanju v španščino ni mogel uporabiti lokalnih španskih govoric, na primer katalonščine namesto afro-ameriškega dialekta ali galicijsčine pri severnjakih. To sta različna jezika, ne dialekta, in ker ju govorijo v različnih španskih pokrajinah, ju vsi španski bralci niti ne razumejo. Poleg tega bi povezovanje teh jezikov z določenimi osebami neizogibno povzročilo nezaželeno vrednostno oceno, ki bi bila lahko žaljiva za govorce teh jezikov, zlasti v satiričnem romanu, kakršen je Wolfov. Guixova rešitev je bila genialno domiselna in zelo učinkovita: v španščino je vpeljal leksikalne in sintaktične različice, da je z njimi opozoril na jezikovne premike. To je velik dosežek, njegov prevod pa je vseeno berljiv: v Španiji je bil uspešnica.

ASADUDDIN: Ali obstaja merilo za ocenjevanje prevodov? Ocenjevalci se pogosto ne zmenijo za dejstvo, da ocenjujejo prevedeno delo.

VENUTI: Prav gotovo se ne zmenijo za to, preprosto zato ne, ker je ocenjevanje prevoda veliko zahtevnejše in ker ocenjevalci morda niti nimajo dostopa do tujejezičnega besedila. Po mojem bi morale prevode ocenjevati več prevajalcev. Vendar meril ni. Kot ocenjevalec prevodov sam poskrbim za kontekst, ne le s povzetkom vsebine ali opisom tematike, temveč s povezovanjem knjige z drugimi tujejezičnimi deli in opisovanjem tega, kako so bila sprejeta v kulturi izvirnika. Morda je še pomembnejše, da čim natančneje komentiram prevod, vse jasno razvidne prevajalčeve strategije, posamezne probleme, ki jih zastavlja tujejezično besedilo. Kadar pišem ocene za časopise, kot je New York Times, navadno razpravljam o prevodu le v kratkem sklepnem odstavku. Toda to največkrat zadostuje. Trudim se izbrati nekaj značilnih primerov, ki opozarjajo na kakovost

prevajalčevih odločitev. O prevodu se da govoriti, ne da bi zahajali v tehnične podrobnosti. Če ocenjevalec pazi na "ostanek", na učinek, ki ga ima prevod le v jeziku prevoda, na povezave z drugimi besedili v tistem jeziku, postane prevajalčeva domiselnost jasno razvidna. Take avtorske lastnosti je vredno poudariti.

Kadar se ocenjevalci ne zmenijo za to, da ocenjujejo prevod, prevajalci ta molk razumejo kot priznanje: to pomeni, da ocenjevalci niso opazili nobenih napak ali nerodnosti, značilnosti prevodov, ki jih navadno omenjajo v ocenah, kadar prevod sploh opazijo. Ocenjevalci pa se morajo otresti navade, da komentirajo jezik prevoda, kot da bi šlo za jezik tujejezičnega besedila. Taki komentarji prevajalčevo delo poenotijo z delom tujega avtorja in tako se le ohranja nevidnost in obrobnost, ki so ji dandanes podvrženi prevajalci po vsem svetu.

Prevedla Dušanka Zabukovec